

Olga
Fecová

den byl
pro mě
krátkej

paměti
hrdé
Romky

Pa
se
ka

1.

dítě
zakázané
lásky

mysli, dítě moje!

V roce 1941 bylo mojí mámě Zuzaně jednadvacet let, podle zákona byla plnoletá a mohla se vdát.

Babička si ji zavolala a rázně jí sdělila své rozhodnutí: „Za měsíc budeš mít svatbu!“

Máma zalapala po dechu a sotva se zmožila na otázku: „A koho si беру?“

„Delora z Lubiši. Je pracovitý a nechce věno.“ Babička se už domluvila s jeho rodiči. Spokojili se s tím, že se jejich syn přičlenění na statek, a věno ani peníze, jak tehdy bylo zvykem ženichově rodině vyplácet, nepožadovali.

Moje maminka namítla: „Ale já mám ráda Michala z Kochanovců, syna Andoľani, toho, co se mu říká Milo.“

„Na toho zapomeň! Chtějí mě ožebračit. Andoľaňa chce ty samé peníze, jako bylo věno, co dala svojí Haně. Musíš pochopit, že to nedám. Za *pristáše* platit nemusím. Vystrojím veselku, a víc do tebe nevrázím ani halíř!“

Moje máma věděla, že nemá šanci její rozhodnutí změnit. Babička jí vybrala ženicha z chudých poměrů, takového, který si polepší, když se přičlenění na statek, a proto peníze nebude žádat. Od dětství pracovala na gruntě od rána do večera, dělala první poslední. Nemohla pochopit, proč jí vlastní matka odpírá muže, který je muzikant, dokonce takový, co umí hrát z not. Bylo žádoucí, aby do hudebnické rodiny přišel hudebník. Navíc si chtěla vzít bratra své švagrové. Takovému sňatku se říká *pre čeranki* – na výměnu, kdy si sourozenci z jedné berou sourozence z druhé rodiny, tedy takzvaně na kříž. Dodala si kuráže a zeptala se ještě, proč Hanka může mít manžela na úrovni, kdežto ona si má brát člověka, který nemá o muzice ani páru a kterého nemá ráda. Zle pochodila.

se nezastavili. Děti, pokud byly už trochu schopny, tak pracovaly taky. Musely pomáhat s obživou rodiny. Chodily na pastvu a pásly husy, kozy. Větší chasníci pásli krávy. Mě bavila každá práce a žádná mi nedělala problém.

Malá Praha

V Kochanovcích bydleli Romové v malé osadě mezi obcí a několik kilometrů vzdáleným Humenným. Žili zde příbuzní z tatínkovy strany. Ferencovi, Ferkovi, Grundzovi, Dudyovi, Demeterovi, Šenkyovi. Patřili do jedné rodiny, i když měli různá příjmení. Moje prababička, která se narodila v sedmdesátých letech 19. století, mému tátovi ukázala ve své rodné vsi místo, kde bydlel její dědeček. Tatínek taky vzpomínal, že když byl ještě dítě a přistěhovali se do Kochanovců, bydleli všichni Romové přímo ve vesnici mezi gádži. Někteří měli i svá hospodářství. Říkalo se jí Malá Praha, prý proto, že byla taková krásná, uspořádaná. Návsí protékal rovný potok a na obou stranách stály pěkné domky. Říkal nám, že Romové chtěli žít tak, jak jim bylo dobře, chtěli kolem sebe mít rodinu, ale přímo v obci už nebylo dost místa. Veřejným tajemstvím ale taky bylo, že se Romové za války museli vystěhovat tři kilometry za obec. Takové tehdy bylo nařízení, když k moci přišli fašisti. Jeden starý kovář neunesl, že by musel zbourat svůj dům a začít na stará kolena stavět nový, a tak si sáhl na život a zemřel.

Tatínek nám o tom nikdy nevyprávěl. Podával to pro nás děti jinak. Starosta jim prý nejprve přidělil pozemek na konci vesnice u řeky Laborec, jenže by se ocitli mezi hlavní silnicí a železniční tratí Humenné–Medzilaborce. To se jim nelíbilo, proto si radši vyhlédli pozemek v lese, kousek nad hlavní silnicí, a postavili si tam asi dvacet zděných domů. Obdělávali

Těžká doba

Narodila jsem se jako prvorozené májové dítě. Maminka mě na svět přivedla v porodnici v Humenném na východním Slovensku uprostřed druhé světové války, v květnu 1942.

O válce mi vyprávěli rodiče, sama si skoro nic nepamatuju. Byla jsem tehdy malinkaté dítě, ochraňované, aby mi nikdo neublížil. Dva roky po mně, jednadvacátého dubna 1944, se narodil můj bratr Michal. Tentokrát se máma do porodnice nedostala, a tak mého bratra rodila doma. Byla to těžká doba, strašná. Němci v tom kraji pořád hledali partyzány. Obzvlášť když začalo v srpnu povstání proti fašistům, to pro nás bylo hodně nebezpečné.

Bydleli jsme u lesa, tak přicházeli i do naší osady. Jen díky tomu, že se vědělo, že v ní žijou muzikanti, nikam naše táty neodvedli. I ten můj se tak zachránil před odvečením na nucené práce. Němci přinesli ze vsi cimbál a tátovi poručili: „Hraj!“ Kdo na něco hrál, ten válku přežil. Museli vojákům hrát, vyžadovali to, taky se rádi bavili. Chlapi, kteří na nic neuměli, byli ve velkém nebezpečí. Hrozilo jim, že je odvedou kácet stromy, kopat zákopty, a tak se schovávali v lese. Jenže je pochytili a odvěkli. Kolikrát byli muzikanti ponižováni, Němci se jim posmívali. To ale bylo to nejmenší. Začali chytat ženy a děti. Ty chtěly utéct a schovat se, ale všem se to nepodařilo. Některé ženy bohužel znásilnili.

Dokonce i u nás se pár Němců ubytovalo, když pročesávali lesy a hledali partyzány. Romové je museli u sebe nechat! Přišli do domu a hotovo! A taky mezi nimi byli takoví, co obtěžovali naše děvčata. Měli sice velitele, který jim to netrpěl, ale ten všechny neuhlídal. Zнала jsem dvě holky z naší vesnice, říkalo se jim Jakha a Porcinaľka. Nikdy se nevdaly a nemohly mít děti, tak je to poznamenalo. Ne všichni Němci byli zlí, jeden mojí mamince tajně přinesl v bandasce polévku, kterou si v osadě vařili ze svého proviantu.

2.

čechy
se nám
otevřely

Karlova 6

Časem každý dostal nějaký ten aspoň trochu slušný byt. Nám přidělili čtyřpokojevý byt v Karlově ulici č. 6, naproti kostelu sv. Salvátora. Jenže sociální pracovnice nás považovaly za příbuzné s jinou rodinou Demeterových, kterou jsme ale vůbec neznali, a daly nás bydlet společně. Takto jsme žili možná čtyři roky a za celou dobu jsem neslyšela, že by se dospělí o něčem dohadovali. My děti jsme si moc rozuměly. Jejich Jindra byl stejně starý jako já, Honza a Irena o něco mladší. Táhlo je to ale z města, dostali práci na statku kousek za Prahou a my tam za nimi občas jezdili na návštěvu vlakem nebo na tátově motorce. V ulici jsem měla ještě kamarádku, vnučku správce, který měl místnost v paláci na rohu s Křížovnickou ulicí. Měl tam houpací křeslo, které se mi strašně líbilo. Hrávali jsme si všichni na pláčku u Karlova mostu nebo na nádvořích Klementina.

V bytě jsme měli obrovská kamna. Když v nich máma zatopila, měla hned uvařeno, na plotnu se jí vešly všechny hrnce najednou. Chodili jsme se starým kočárkem pro uhlí do obchodu v Liliové ulici nebo jsme na zátop sháněli dřevěné bedýnky, které už v obchodech nepotřebovali. Můj bratránek Andrej, syn tety Gádzovky, té, které za války zastřelili muže, mě jednou nalákal na Letnou, že si tam nasbírám dříví. Tehdy se tam stavěl Stalinův pomník. Bylo to tam nebezpečné, všude obrovské jámy a technika, no a piškutálek Andrejko byl najednou fuč a já tam zůstala sama. Nechal mě tam a já se bála, že někam zahučím. Víckrát jsem tam nešla. Vyrůstal s mou sestřenicí Ilonou, říkalo se jí Helena, u babičky, která ho rozmazlovala, dávala mu peníze a na rozdíl od své sestry nemusel nic dělat, tak se nudil a vymýšlel lotroviny.

V naší ulici jsme každého znali, sousedé se zdravili a dávali do řeči. Žilo se tam jako všude jinde. V ulici byla masna, pekárna, zelinář, trafika, mlékárna, do které jsme chodili s ban-

Zato bratr válel, už tehdy byl na pódiu jako ryba ve vodě, fídlal na svoje housličky před publikem jako divý. Já ne, já jsem se neujala.

Byla to nádherná doba, rodiny držely pohromadě, jezdili jsme společně co čtrnáct dní na výlety. Ty jsme měli nejen za odměnu, že chodíme do školy, ale taky abychom poznali svůj nový domov a krásy české vlasti. Zažívali jsme u toho i spoustu legrace. Vypravily se třeba dva tři autobusy, přijeli jsme na hrad nebo zámek, dostali jsme takové ty klouzavé návštěvnické papuče a nastalo pozdvižení. To bylo myslím v Krumlově, kde jsme se tolik nasmáli, když v nich strejda Pišta, mamčin nejmladší bratr, nemohl udělat ani krok. Nikdo jsme v tom neu-měli chodit a každou chvíli někdo ležel na zemi. Po prohlídce jsme dostali oběd. Mohli jsme si dopřávat tyhle výlety a člověk se tak seznamoval sakumprásk se vším. O té době vypráví film Můj přítel Fabián, kde hrají muzikanti z Brna.

Tátova žačka Milena

Když mi bylo asi tak jedenáct, začala do naší rodiny docházet Milena Hübschmannová, kterou tehdy jako mladou studentku hindštiny a urdštiny zaujala romština, protože se indickým jazykům podobá. K našemu tatínkovi ji nasměroval její známý z fakulty Jiří Lípa, který si tatínkovy vyprávění v romštině zapisoval jako první. Tehdy dokončoval vědeckou práci o romštině a začínal pracovat v Akademii věd. Znal pražské Romy, jezdil i do osad a zaznamenával si romská slova, jak se co řekne v různých dialektech. Zároveň zapsal i staré zvyky a vyprávění třeba o tom, jak se na Slovensku před válkou Romové živilí nebo jaké měli se Slováky vztahy. Milena se tehdy také zajímala o život horníků, mezi kterými pracovali i Romové.

Dřina za pár halířů

Po prázdninách jsem v Neratovicích nastoupila do Fruty, kde se konzervovalo ovoce a zelenina, vyráběly se šťávy, sirupy a hlavně kompoty. Dobře jsem se ujala, protože jsem uměla pracovat. Kam mě postavili, tam jsem se činila, nezašívala jsem se jako jiní na cigárko, tenkrát jsem ani nekouřila. Byla jsem bezproblémová. Nejdřív jsem skládala palety, pak lepila krabice, potom přešla k lince a na pásu plnila plechovky ovocem. Později mě pustili k vaření láku a k zavařování. To se kompoty ponořily do velkých kotlů a na několik minut nechaly vařit. Všechno se muselo počítat a já tam byla jak ryba ve vodě. Vedoucí byli skvělí. Viděli, že mě ta práce baví, a chtěli mi dát možnost vystudovat, vzdělávat se v oboru.

Jenže já se nechala přemluvit Antošovými a šla pracovat k nim. Moc o mě stáli, měli velkou hospodu se sálem, říkalo se jí U Šárů. A to bylo za trest. To jsem opravdu neměla dělat. Ráno jsem zatopila v kuchyni a za celý den jsem se nezastavila. Vařila jsem, myla nádobí, štípala dříví, vytírala, v kleče jsem drhla parkety. I tři dny za sebou jsem se pro samou práci nedostala večer domů. Tátovi se to nelíbilo, máma se taky rozčilovala, až jednou za mnou přijela a bylo jí jasné, že ze mě sedřou kůži. „A jdeš domů! Kdo to kdy viděl, takhle dřít za pár halířů.“

V té Frutě jsem měla zůstat. Dnes toho strašně lituju, že jsem odtamtud odešla. Už jsem postupovala na lepší pozici, mohla jsem se stát vedoucí, drželi by si mě tam, dodělala bych si školu. Byla bych se dostala úplně jinam, ale takhle jsem zůstala skoro celý život bez vzdělání.

5.

můj život
s Fečem

gádže. To gádžové naší rodině chtěli taky chodit, ale my jsme nechtěli. Kmotrou byla moje sestra, kmotrem švagr, cizího člověka jsme do rodiny nebrali.

Vaker romanes! – Mluv romsky!

Já, Romka tělem i duší, to bylo něco pro mě, zapírat své kořeny, svou rodnou řeč. Jedna z podmínek, kterou ode mě Fečo dostal, byla, že se bude učit romsky. Já jsem je podezírala, že romsky umějí, protože mezi nimi v Lúcce, dole u potoka, žily i takové dvě tři chudobnější rodiny. Všimla jsem si, že mezi sebou mluví romsky, ale na veřejnosti ne. Jožka se s nimi jako dítě kamarádil, hrál s jejich kluky fotbal. Tak jsem si dala za úkol, že z něho toho Roma zase udělám. Řekla jsem třeba něco romsky a on se na mě nechápavě podíval, tak jsem ho popíchla: „*Soske avka dikhes?! Sal Rom, ta vaker romanes!* (No, co koukáš?! Seš Rom, tak mluv romsky!) Já ti to překládat nebudu!“

U nich to bylo tak, že jeho rodiče mezi sebou sem tam něco romsky prohodili. Používali romštinu, když nechtěli, aby jim děti rozuměly. U nás doma se mluvilo *romanes*, když se narodily děti, tak i česky, aby rozuměly ve škole. Ale hlavně se u nás pořád hrálo. Sestra vzala harmoniku, Fečo housle, máma jim do toho zpívala romsky a on to všechno doslova hlta. A která slova neznal, ta si zapisoval a tímhle způsobem se romsky naučil. Nakonec dokonce vymýšlel i romskou abecedu a chtěl ji uplatnit. To už jsem se mu smála. „Blázníš? Co to vymýšlíš?!“ Šlo mu to zkrátka velice dobře, časem uměl romsky líp než já. Sám si psal texty k písním, které skládal. Dokonce i básně a různé povídky a úvahy. Nakonec Fečo Aniče naposílal písničky v romštině, a maminka ji musela začít učit romsky.

Vystoupit ze stínu Romové v československých dějinách

ZBYNĚK ANDRŠ

„Chce to víc a víc a víc!“ Tato věta ze samotného závěru paměti Olgy Fečové by mohla být mottem jejího života, tak jak se zrcadlí v této knize. Její neutuchající snaha stále se učit něco nového a touha být prospěšnou potřebným, zejména romským dětem vyrůstajícím v obtížných sociálních podmínkách, je obdivuhodná a svědčí o nezlomném charakteru.

Paměti nám přibližují dobu od druhé světové války až do současnosti z pohledu romské ženy, která svým životním příběhem narušuje mnohé ustálené představy o Romech. Jejich společenské postavení nebylo vždy jenom bezútěšné, chudoba nebyla údělem všech bez výjimky a mnozí z nich si uvědomovali hodnotu vzdělání a usilovali o něj. Dokázali se také velmi dobře přizpůsobovat místním podmínkám a pohybovat se v prostředí, které jim často nebývalo příliš nakloněné. Aktivně vyhledávali a přejímali z kultury společnosti, která je obklopovala, vše, co mohlo zlepšit jejich životy. Co je mohlo povznést nejen v rámci vlastní komunity, ale i mezi *gádži* – Slováky, Maďary, Rusíny a po válce i Čechy. Tato touha vymanit se z podřízeného postavení ve společnosti vedla někdy až k opouštění mateřského jazyka – romštiny, jak to autorka líčí na příkladu rodiny svého manžela Jožky Feča.

Ne všem Romům v osadách na východním Slovensku se ale dařilo pozvolna stoupat v sociální hierarchii jako Fečovým a Demeterovým. Za Slovenského státu v době druhé světové

SLOVNÍČEK

Amare čhave = Naše děti (název souboru)

Amare Roma = Naši Romové

Amari sal amari, amari terňi bori = romská píseň se svatební tematikou, dosl. Naše jsi naše, naše mladá nevěsta/snacha
andre šmikňa = v kovárně

Av ke ma! = Přijď ke mně! (autorská píseň Jožky Feča)

bijav = svatba, sňatek

bobalky / o bobalki = buchtičky polévané sádlem a sypané mákem, tradiční vánoční pokrm, který se mj. také předkládá zemřelým příbuzným, je to jejich oblíbená pochoutka

boňa = křtiny, důležitý rodinný obřad. Do doby, než je dítě pokřtěno, není chráněno před působením nečistých sil.

bori = nevěsta; snacha

Ča dža! Ča dža! = pobídnutí Tak běž! Tak běž!

Ča mi ave! = Jen ať přijde (autorská píseň Jožky Feča)

Čhavorikaňi luma = Dětský svět (název dětského hudebně-tanečního souboru, který v roce 1996 založila Olga Fečová)

Dikh pal e dvora, khatar o rukono hino = přísloví: Nejdřív se podívej na dvůr, pak teprve na psa

Deloro = přezdívka / romské jméno, dosl. Božíček

Denaš! = Utíkej!

dolek = spížirna vyhloubená v zemi, krecht

„*Džal e čhaj andre škola, kames vareso?*“ = „Holka jde do školy, potřebuješ něco?“

Charno = přezdívka, volně Prcek, dosl. Krátký

Sourozenci Michal, Olga a Květa Demeterovi na cestě z pouti
v Humenném, zřejmě rok 1957.

↑ Matka Zuzana Demeterová (první zleva) v kolektivu zaměstnanců textilní továrny, přelom 40. a 50. let.

↗ Na motorce strýc Jan Grundza řečený Čardáš, zleva jeden ze synů strýce Gergeľa, dcera tety Bekové Jarmila a sestra Květa. V pozadí domy kolonie v Mlékojedech, části Neratovic, kde Olžini příbuzní bydleli po příchodu do Čech, 2. pol 50. let.

↑↑ Zleva Jožka a jeho maminka, vnuk tety Ferani Štefan a zcela vpravo švagrová Věra.

↑ V bytě Na Poříčí, přelom 70. a 80. let.

← Olga hraje na housle na svatbě dcery Ludmily ve společnosti dětí z kroužku Čavorikaňi luma, Neratovice, 1998.

↑ Téměř 40 let po civilní svatbě uzavřeli Olga a Jožka Fečovi i církevní sňatek. První zleva Jožkova sestra Anička Fečová, úplně vpravo Olžina vnučka Erika, nyní soulová zpěvačka. Červený Kostelec, 2004. (Ze sbírky Muzea romské kultury, foto Magda Kucharičová.)

„Paní Olga byla úžasná umělkyně, pedagožka a v neposlední řadě krásný člověk. Tato romská ikona nám všem byla vzorem a její kniha zůstane poselstvím pro další a další generace nejen Romů.“

IDA KELAROVÁ

„Spisovatelka Olga Fečová ve své fascinující kronice vede čtenáře do slovenských hor i do pražských činžáků. V jejím líčení ožívají docela obyčejní lidé i věhlasné osobnosti. A nezapře, že je z muzikantské rodiny: vypráví se stejnou bravurou, s jakou někdo dokáže rozeznít housle.“

JÁCHYM TOPOL

Vyrůstala v centru stalinské Prahy. Jako malá rozsvěcovala na Karlově mostě plynové lampy, prala prádlo ve Vltavě, chodila s bandaskou pro mléko. Během návratů na východní Slovensko, kde se za války narodila, zažila rodovou pospolitost a atmosféru vypravěčských a hudebních sešlostí. Osvojila si úctu k tradicím předků.

Olga Fečová představuje svůj život v knize, která na půdorysu individuálního osudu vypráví příběh Romů v československém prostoru. Přímočarým jazykem zachycuje zážitky se svéráznými obyvateli zmizelého světa tradičních osad, staroměstských pavlačí i nouzových kolonií v pohraničí. Postupně před námi krystalizuje portrét silné osobnosti, ženy s nezdolnou energií, jež byla magnetizující autoritou pro celé generace Romů.

**Pa
se
Ka**

Romové • paměti
ISBN 978-80-7637-334-1
349 Kč

**KH
ER**